

چگونگی تشکیل وزارت امور خارجه

۲۲ مهر ۱۴۰۲ ساعت ۹:۰۰

در سال ۱۲۵۷ یعنی در عهد محمد شاه، بار دیگر میرزا ابو الحسن خان به وزارت دول خارجه منصوب می‌شود. باید توجه داشت که در آغاز تشکیل، این وزارت، سازمان اداری صحیحی نداشت. یعنی دفتر و ثبت و ضبطی در کار نبود. بلکه معاهدات و اسناد مهمه را در خزانه دولتی ضبط می‌کردند بقیه اسناد در دست صدراعظم و وزرای امور خارجه و منشیان ایشان بود.

از موقعی که پای نمایندگان خارجی به ایران باز شد فتحعلی شاه، میرزا عبد الوهاب نشاط معتمد الدوله اصفهانی را که منشی الممالک بود، به کفایت مهمام خارجه و رسیدگی به امور سفرا معین نمود. ولی معتمد الدوله در این سمت هیچ‌وقت عنوان وزارتی مخصوص نداشتند اوایل سال ۱۲۳۹ موقعی که فتحعلیشاه در اصفهان بود، حاجی میرزا ابو الحسن خان شیرازی را به منصب وزارت دول خارجه منصوب نمود. گویا این اولین مرتبه‌ای است که در تاریخ ایران جدید، نامی از وزیر دول خارجه و وزارتی به این اسم برده می‌شود. حاجی میرزا ابو الحسن خان که خواهرزاده و داماد حاجی ابراهیم، کلانتر صدراعظم فتحعلیشاه بود، یکبار به سفارت مخصوص به لندن رفت و بعد نیز در فعالیتهای مختلف سیاسی شرکت جست و عهدنامه گلستان را از طرف دولت ایران امضا کرد. وی تا مرگ فتحعلی شاه عهده‌دار وزارت دول خارجه بود. وی مدتی از بیم میرزا ابو القاسم قائم‌مقام ثانی، با سلطنت محمد شاه، روی موافق نشان نمی‌داد. و همین‌که قائم‌مقام را بر مسند صدارت دید، به حضرت عبد العظیم پناه جست ولی پس از قتل قائم‌مقام، و روی کار آمدن حاجی میرزا آقاسی، وی از بست خارج شد. در بدو صدارت حاجی، وزارت امور خارجه در عهده حاجی میرزا مسعود انصاری گرمرودی آذربایجانی بود و وی دومین وزیر دول خارجه ایران بود.

در سال ۱۲۵۷ یعنی در عهد محمد شاه، بار دیگر میرزا ابو الحسن خان به وزارت دول خارجه منصوب می‌شود. باید توجه داشت که در آغاز تشکیل، این وزارت، سازمان اداری صحیحی نداشت. یعنی دفتر و ثبت و ضبطی در کار نبود. بلکه معاهدات و اسناد مهمه را در خزانه دولتی ضبط می‌کردند بقیه اسناد در دست صدراعظم و وزرای امور خارجه و منشیان ایشان بود. و غالباً جزو نوشته‌ها و کاغذهای شخصی ایشان از میان می‌رفت. خانم شیل در کتاب خود به این آشفتگی اداری اشاره می‌کند و می‌نویسد برای امضاء سندی، وزیر خارجه مهر وزارتی را طلبید معلوم شد که مهر پیش خانم است، و او برای زیارت به حضرت عبد العظیم رفته است. پس از جلوس ناصر الدین شاه، در دوره امیرکبیر، مسعود انصاری همچنان در شغل وزارت خارجه برقرار ماند. پس از مرگ انصاری، کارهای این وزارت را امیرکبیر شخصا تصدی می‌نمود و میرزا محمد علیخان، نایب امیر، وزارت خارجه را به عهده داشت.

میرزا تقی خان امیرکبیر در دوره کوتاهی که وزارت امور خارجه تحت نظر او اداره و رهبری می‌شد (از ربیع الاول ۱۲۶۵ به بعد)،

دست به یک رشته اقدامات اساسی زد و اندک‌اندک به دستور این وزیر ایران دوست، ثبت و ضبط آن منظم شد، ترتیب تذکره به شکل صحیحی مجرا گردید. مأموران ایران در خارجه، موظف شدند که از حوزه مأموریت خود و احوال اتباع ایران در آن حوزه‌ها، همه ماهه اطلاعاتی صحیح و مرتب به وزارتخانه بفرستند و در باب جزئیات امور از امیر، و دستگاه سیاسی او در تهران دستور بگیرند. ثبت و ضبط مرتب وزارت امور خارجه ما، در حقیقت از دوره امیر است. و قبل از آن تاریخ کمتر سند یا نوشته‌ای به جامانده است از آنجا که غیرت ملی امیر، به سر حد کمال بود و همیشه می‌خواست که عرض و مال ایرانی در خارج، از تعرض بیگانگان مصون بماند و مأمورین ایران در خارج مرتکب اعمالی نشوند که نام ایران و ایرانی به زشتی و خفت مشهور شود، فوق العاده در طرز رفتار ایشان دقت به خرج می‌داد و غالباً با ارشاد و تحذیر، ایشان را به راه راست می‌خواند. اینک دستورهایی که او خطاب به مأموران زیردست خود فرستاده است:

دستور العملی که امیر برای مأموریت میرزا حسین خان سپهسالار قزوینی کارپرداز ایران در بمبئی داده است:

«از این که بعد از انقضای معاهده تجارتي دولتین بهیتین ایران و انگلیس بر وفق شروط عهدنامه مقرر شده تا به حال مأموری مخصوص تعیین نشده بود ... لهذا آن عالیجناب به موجب حکم محکم اقدس پادشاهی ... مأمور است که به بندر بمبئی رفته در آنجا ... به حمایت و تقویت تجار و تبعه دولت علیه، اعم از مجاور و مسافر که در بمبئی و سایر ممالک هندوستان هستند بپردازد. وظیفه آن عالیجاه این است که به هیچ‌وجه من الوجوه از احوال آنها غافل نبوده و کمال حمایت و تقویت از آنها می‌نماید ... از گرفتن تعارف و رشوه محترز بوده، مطلقاً طمع و توقعی ننماید. و اگر تقصیری از آنها صادر شود، مأذون و مرخص نیست که آنها را به زجر و شکنجه و چوب متالم سازد. و اگر تقصیر جزیی ست، او را چند روزی محبوس داشته مرخص کند. و اگر کلی است، او را روانه ایران نموده تقصیر او را موافق تصدیق جمعی شهود معتبر به عرض اولیای ابد مدت رساند تا موافق قانون دیوان عدالتخانه، تنبیه و سیاست شود. وظیفه تجار تبعه دولت علیه ایران این است که جمیع معاملات و دادوستد که می‌کنند، با اطلاع آن عالیجاه باشد. و در دفتر مخصوص ثبت نمایند و صد یک به دولت کارسازی نمایند. کلیه رعایای ایران باید با پرداخت دهشاهی برای مدت یک سال تذکره بگیرند و در پایان سال، تذکره باطل خواهد شد و باید تذکره تجدید شود. همچنین کارپرداز مکلف است که دعاوی جزیی را حل و اختلافات کلی را برای رسیدگی به حکام شرع بران احاله نماید. وقایع و اتفاقات را به اسرع اوقات همراه چاپار دولتی ماه‌به‌ماه بفرستید، کارپرداز می‌تواند سالی یک دفعه و کیلی امین به جای خود تعیین و برای سرکشی امورات اتباع ایران رهسپار کلکته شود. در ضمن نامه، امیر به کارپرداز می‌نویسد که چون در ایام عاشورا بین شیعه و سنی منازعه روی می‌دهد، قبلاً عده‌ای سرباز از حاکم بگیرید و راه کار بد را ببندید و هرگاه یکی از اتباع ایران مرد، در حفظ ماترک او و رساندن آن به وارث مراقبت نمایند. همچنین امیر کبیر ضمن نامه‌ای که به کارپرداز ایران مقیم هشتر خان نوشته، می‌گوید: این که برای این جانب ظرف آب‌پاشی فرستاده بود، این چیزها مایه خرسندی و خشنودی این جانب نمی‌شود زیادی خدمتگزاری آن عالیجاه باعث مزید میل و محبت این جانب است ... همچنین به کارپرداز، ضمن تعالیم و دستورهایی گوناگون می‌گوید نگذارید افراد هرزه بی‌کاره به آن طرف بروند. و از دادن تذکره به آدمهای فاسد جلوگیری کنید و پرچم شیر و خورشید ایران را، در ارزنة الروم برافرازید. در سال ۱۲۶۷ ظاهراً ناصر الدین شاه برای کاستن از نفوذ و قدرت معنوی امیر، وزارت خارجه را به میرزا محمد علی خان شیرازی که نیابت آن وزارتخانه را به عهده داشت می‌سپارد، و امیر کبیر با تایید این معنی به نمایندگان کشورهای بزرگ، وزیر جدید امور خارجه را معرفی می‌نماید.»

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariqh.com/news/49349/چگونگی-تشکیا-وزارت-امور-خارجہ>